

İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi (*)

Adem PEKER (**)

Murat İSKENDER (***)

Özet: Bu araştırmanın amacı siber zorbalık sorunu yaşayan ergenlere yönelik insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı geliştirip etkililiğini incelemektir. Bu araştırma, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 9. ve 10. sınıf öğrencileri arasından yansız olarak seçilmiş 24 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada 2x3'lük (deney/kontrol grupları X ön-test/son-test/izleme testi) split plot desen kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, araştırmanın bağımlı değişkenlerini oluşturan siber zorbalık üzerindeki etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Varyans analizi ve Scheffe çoklu karşılaştırma testinden alınan sonuçlar, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık düzeyini azaltmada etkili olduğunu ve bu etkinin iki aylık izleme sonucunda kalıcılığını koruduğunu göstermiştir. Kontrol grubunda ise siber zorbalık davranışların düzeyinde bir değişme olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnsani değerler, siber zorbalık, deney grubu

Investigation of Effect of Human Values-Oriented Psycho-Training Program on Cyber Bullying

Abstract: The purpose of this study is to develop human-values oriented psycho-educational program towards adolescents who are bullies, and investigate its effects. This research was conducted with 24 high school students who were randomly chosen among the 9th and 10th students attend to Anatolian High School affiliated to National Education Ministry in Sakarya during 2012-2013 academic year. In this research, 2X3 (experimental/control groups X pretest/posttest/follow up measurements) split plot design was used. Results obtained analysis of variance and Scheffe's Post-hoc test indicated that human values-oriented psycho-training program was effective to decrease cyber bullying behaviors and its effect for the duration of the 2-month trial. However, it was determined no significant changes in levels of cyber bullying were happened in control group.

Keywords: Human values, cyber-bullying and experimental group

*) Bu makale "Peker, A. (2013). İnsani Değerler Yönelimli Psiko-Eğitim Programının Problemlerini İnternet Kullanımı ve Siber Zorbalık Üzerindeki Etkisi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya." isimli doktora tezinden üretilmiştir.

**) Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD. (e-posta: adem.peker@atauni.edu.tr)

***) Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD. (e-posta: iskender@sakarya.edu.tr)

Giriş

İnternetin eğitim-öğretim başta olmak üzere pek çok alanda sağladığı yararlar tartışılmazdır. Bununla birlikte her teknolojik gelişmede yaşandığı gibi görünen yararların yanı sıra teknolojinin kötüye kullanılmasından kaynaklanan sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların başında diğerleriyle zararlı şekillerde tanışma ve etkileşime girme gelmektedir (Ybarra, Diener-West ve Leaf, 2007). Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin tahmin edilenden de hızlı yaygınlaşması bireylerin özellikle de çocukların ve gençlerin insan ilişkilerini bozacak düzeyde, amaçsız ve verimsiz bir şekilde kullanımına yol açtığı görülmektedir.

İnternet, cep telefonu, kısa mesaj servisi gibi iletişim araçları günlük yaşamı kolaylaştırmalarının yanında kötü niyetli kullanıcıların ellerinde diğer insanlara zarar veren araçlara dönüşmektedir. İsimsiz çağrılar, gizli kimlikle gönderilen yararsız (spam) e-postalar, hakaret ve tehdit içeren, bir kişi ya da grubu karalamak için e-posta ya da kısa mesajlar ile yayılan ses, görüntü ve metinler, virüslü e-postalar, tüm bu zararlı eylemlerin *siber zorbalık* adı altında tanımlanmasına neden olmuştur (Arıca, 2009). Araştırmacılar siber zorbalık kavramını, internet ya da diğer dijital teknolojileri kullanarak kasıtlı ve tekrarlanan bir şekilde diğer bir kişiye zarar vermek olarak tanımlamışlardır (Agaston, Kowalski ve Limber, 2007; Belsey, 2007; Patchin ve Hinduja, 2006; Strom ve Strom, 2005).

Yurt dışındaki araştırmalar incelendiğinde siber zorbalığın ergenler arasında yaygın bir sorun olduğu görülmektedir. Düzenli internet kullanan ve yaşları 10 ile 17 arasında değişen bir grupta yapılan çalışmada katılımcıların %15'inin siber zorba olduğu, %14'ünün çevrimiçi yaka yorumlar yaptığı belirlenmiştir (Ybarra ve Mitchell, 2004). 13-18 yaşlarındaki öğrencilerle yapılan benzer bir araştırma da %49'unun siber mağdur olduğu, %21'inin siber zorba olduğu (Raskauskas ve Stoltz, 2007) saptanmıştır. Williams ve Guarra (2007) 5., 8. ve 11. sınıflarda öğrenim gören öğrencilerin %9'nun siber zorbalık yaptığını bildirmiştir. Stys (2004) 14 ile 18 yaşları arasındaki kişilerin %34'nün siber zorbalık yaptığını bulmuştur. Dehue, Bolman ve Völlink (2008) araştırmalarında öğrencilerin %16'sının internet ve cep telefonu başkasına siber zorbalık yaptığını; %23'nün ise bu yollarla siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiştir.

Ülkemizde araştırmacılar son yıllarda siber zorbalık ve mağduriyetin yaygınlığı ile ilgili çalışmalara ağırlık vermeye başlamışlardır. Örneğin Erdur-Baker ve Kavşut (2007) bilgi ve iletişim teknolojilerini sık sık kullanan 14-19 yaşındaki öğrencilerin siber zorbalık yaptığını rapor etmiştir. Yine, Arıca, Siyahhan, Uzunhasanoğlu, Sarıbeyoğlu, Çıplak, Yılmaz ve Memmedov, (2008) tarafından yapılan araştırmada Türk öğrencilerin siber zorbalık yapma oranı %36 olarak bulunmuştur. Ayas (2011) yaptığı araştırmada orta öğretim öğrencilerinin %16'sının sanal zorbalık yaptığını, %17'inde sanal zorbalığa maruz kaldığını belirlemiştir. Başka bir araştırmada üniversite öğrencilerin %23'ünün en az bir kere siber zorbalık yaptıkları, %55'inin ise hayatlarında en az bir kere siber zorbalığa maruz kaldıkları gözlenmiştir (Dilmaç, 2009). Diğer bir araştırmada Arıca (2009) öğ-

rencilerin %20'sinin hayatında en az bir kez siber zorbalık yaptığını, %54'ünün ise en az bir kez siber mağdur olduklarını tespit etmiştir.

Türkiye'de ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar, basında çıkan haberler, çocuk ve gençler arasında siber zorbalığa maruz kalma ya da siber zorbalık yapma oranlarının arttığı göstermektedir. Bu durum öğrencilerin akademik başarılarını, toplumsal, fiziksel, ahlaki ve duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ülkemizde okullarda bilgi teknolojisinin yaygınlaşmaya başlamasıyla daha çok öğrenciye daha sık internet erişimi sağlandığı göz önüne alınır, bu sorunun yakın zamanda daha çok kaygı verici boyutlara ulaşacağı düşünülmektedir. Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde siber zorbalığı önleyebilmek ve gençleri siber zorba ya da siber zorbalık mağduru olmaktan korumak için geliştirilecek programlara gereksinim olduğu açıktır (Erdur-Baker ve Topçu, 2008).

Ayrıca son yıllarda çocuklar ve gençler arasında iletişim teknolojilerini kullanırken sanal ortamda saldırganlık içeren davranışlardaki artış; sanal ortamda yaşanan saldırganlığın nedenlerini ve saldırganca davranışların ortadan kalkmasını sağlayacak yolları araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar siber zorbalığın önlenmesi için müdahale programlarının yapılmasını önermişlerdir (Bhat, 2008; Campbell, 2005; Dilmaç ve Aydoğan, 2010).

Bu müdahale programlarında değerler eğitiminin yer alması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle değerlerin insan kişiliğinin gelişmesine katkıda bulunması ve bireyin düşünce, tutum, davranış ve eylemleri ölçüt olarak karşılaşılan ve toplumsal birliğin ayrılmaz bir unsuru olması, siber zorbalık davranışların önlenmesi için değerler eğitiminin ön plana çıkarmıştır. Nitekim siber zorbalık davranışların değerler ile açıklandığı ortaya çıkartılmıştır (Dilmaç ve Aydoğan, 2010).

Bu amaçla, bu araştırmada insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık davranışları azaltmada etkisinin test edilmesi hedeflenmiştir.

I. Yöntem

A. Araştırma Modeli

Bu araştırma da insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının, siber zorbalık üzerindeki etkisinin incelendiği ön test, son test ve kontrol gruplu deneysel bir model kullanılmıştır. Araştırmanın deseni; 2x3'lük split-plot (karışık) desendir. Bu desende, birinci etmen deneysel işlem gruplarını (deney ve kontrol grubu), ikinci etmen ise bağımlı değişkene ilişkin tekrarlı ölçümleri (ön test, son test ve izleme testi) göstermektedir (Büyüköztürk, 2007a). Araştırmanın bağımsız değişkenini insani değerler yönelimli psiko-eğitim programı, bağımlı değişkeni ise öğrencilerin; Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği'nin siber zorbalık formundan alınan puanlardan oluşturmaktadır.

B. Çalışma Grubu

Bu araştırma 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde millî eğitime bağlı bir Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören 9. ve 10. sınıf öğrencileri

üzerinde yürütülmüştür. Bu okulun seçilmesinin nedeni, okula devam eden öğrencilerin genelde alt, orta ekonomik ve sosyo kültürel düzeyde olmalarıdır. Araştırmanın deneysel işlem bölümü için 9. ve 10. sınıf öğrencilerinin seçilmesinin nedeni, 9. sınıf öğrencilerinin ilk kez bu okulda bir araya gelmeleri, birbirlerini yeni tanımaları, 10. sınıf öğrencilerinin ders seçimini yaptıktan sonra bu yeni ortamda yeni ilişkiler kurmaları ve arkadaşlık ilişkilerini olumlu ya da olumsuz yönde etkilemesinden dolayı deney grubu için daha uygun olacağı düşünülmüştür. Bunun yanında 9. ve 10. sınıfta uygulanacak böyle bir programın öğrencilerin tüm lise hayatı boyunca faydalı ve etkili olarak önleyici bir rol üstleneceği ön görülmüştür. 11. ve 12. sınıflar ise üniversite sınavlarına hazırlanmaları nedeniyle katılımlarının düşük olacağı düşünülerek örnekleme dâhil edilmemiştir.

Çalışma grubunun oluşturulması için 9. ve 10. sınıfta öğrenim görmekte olan öğrencilere, “Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği” ve “İnsani Değerler Ölçeği” uygulanmıştır. Uygulama sonucu Siber Zorbalık Ölçeği’nden en yüksek, “İnsani Değerler Ölçeği”nden ise en düşük puanı alan 24 öğrencinin isimleri yüksek puandan düşük puana doğru sıralanmış ve isimler sıra ile iki gruba ayrılmıştır. Bu şekilde oluşan 12 öğrencilik iki grup yaş ve cinsiyet özelliklerine dikkat edilerek, kura ile deney ve kontrol grubu olarak atanmıştır. Deney grubu olarak belirlenen gruptaki öğrencilerle tek tek ön görüşme yapıp uygulanacak grup çalışması hakkında genel bilgiler anlatılmış ve katılım için onayları alınmıştır. Kontrol grubu olarak tespit edilen öğrencilerle herhangi bir görüşme yapılmamıştır.

C. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi toplama formu katılımcılar hakkında sosyo-demografik bilgiler elde etmek için kullanılmıştır. Bu formda katılımcıların; yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf, anne-baba eğitim durumu, anne-baba mesleği, ailenin gelir düzeyi gibi durumları belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği

Çetin, Yaman ve Peker (2011) tarafından geliştirilen “Siber Mağduriyet ve Zorbalık Ölçeği” (SMZÖ), siber sahtecilik (SS), siber dilsel zorbalık (SDZ) ve kimliğini gizleme (KG) boyutlarından birisi siber mağduriyet ve diğeri siber zorbalık olmak üzere ve her biri 22 soru içeren paralel iki formdan oluşmaktadır. Katılımcılar siber mağduriyet ve zorbalık durumlarını “Bana Yapıldı” kısmında yer alan “Daima (5)” dan “Asla (1)” ya uzanan beşli likert tipi bir derecelendirmeyi kullanarak işaretlemektedir. İç tutarlık güvenirlik katsayısı siber mağduriyet formu (SMF) için .89 olarak bulunmuştur. Ayrıca iç tutarlık katsayıları SMF’nin SDZ alt boyutu için .80, KG alt boyutu için .68 ve SS alt boyutu için .86 olarak belirlenmiştir. SZF’nin iç tutarlık katsayısı .89 olarak belirlenmiştir. SZF’nin iç tutarlık katsayıları ise, SDZ alt boyutu için .81, KG alt boyutu için .69 ve SS alt boyutu için de .83 olarak tespit edilmiştir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği SMF için .85, SZF için ise .90 olarak bulunmuştur. SMF'nin alt boyutları açısından test-tekrar test güvenilirlik katsayıları, SDZ için .80 ve KG için .69, SS için .87 olarak bulunmuştur. SZF'nin alt boyutları açısından test-tekrar test güvenilirlik katsayıları incelendiğinde, SDZ için .73 ve KG için .72 ve SS için .86 olarak saptanmıştır. Ölçeğin ölçüt-bağıntılı geçerliği için Buss ve Perry (1992)'nin geliştirdiği ve Can (2002) tarafından Türkçeye uyarlanan Saldırganlık Ölçeği ile ilişkisine bakılmıştır. SMZÖ ile Saldırganlık ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları SMF için .27, SZF için ise .36 olarak bulunmuştur. Saldırganlık Ölçeği ile SMF'nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları, SDZ ve KG için .20 SS için ise .27 olarak saptanmıştır. SZF'nin alt boyutları arasındaki korelasyon katsayıları ise, SDZ için .22, KG için .26 ve SS için .40 olarak belirlenmiştir.

Ayrıca yapılan doğrulayıcı faktör analizinde elde edilen modelin uyum indeksleri incelenmiştir. SMF'nin uyum indeksi değerleri RMSEA=.058, NFI=.94, CFI=.96, IFI=.94, RFI=.93, GFI=.90 ve NNFI=.96 olarak, SZF'nin ise uyum indeksleri RMSEA=.056, NFI=.95, CFI=.97, IFI=.95, RFI=.94, GFI=.91 ve NNFI=.97 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin SMF'den yüksek puan alma siber zorbalığa maruz kalma durumunun, SZF'dan yüksek puan alma ise siber zorbalık davranışları yapma durumunun yüksekliğine işaret etmektedir (Çetin ve diğerleri, 2011).

İnsani Değerler Ölçeği

İnsani Değerler Ölçeği (İDÖ) Dilmaç (2007) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 6 faktör ve 42 sorudan oluşmaktadır. İDÖ'nün güvenilirlik çalışması için iç tutarlılık katsayıları (Cronbach Alpha) hesaplanmıştır. "Sorumluluk" alt ölçeğinin .73, "Dostluk/Arkadaşlık" alt ölçeğinin .69, "Barışçı Olma" alt ölçeğinin .65, "Saygı" alt ölçeğinin .67, "Dürüstlük" alt ölçeğinin .69, "Hoşgörü" alt ölçeğinin .70 ve 42 maddelik tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısının ise .92 bulunmuştur.

İDÖ'nün kararlılık anlamındaki güvenilirliği için İDÖ, 150 ortaöğretim öğrencisinden oluşan bir gruba 20 gün ara ile iki kez uygulanarak test-tekrar test yöntemiyle güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu kararlılık katsayıları "Sorumluluk" için .73, "Dostluk/Arkadaşlık" için .91, "Barışçı Olma" için .80, "Saygı" için .88, "Dürüstlük" için .75, "Hoşgörü" için .79 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tümü için kararlılık katsayısı: .87 tespit edilmiştir. Bu ölçek bireysel veya gruplar halinde uygulanabilen Likert tipi bir ölçektir. Puanların artması/azalması bireylerin insani değerler daha fazla sahip olduğunu/olmadığını göstermektedir.

II. Bulgular ve Yorum

Tablo1. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Gruplar	N	Ön test		Son test		İzleme	
		\bar{X}	SS	\bar{X}	SS	\bar{X}	SS
Deney	12	51,41	5,45	32,75	3,98	34,67	4,68
Kontrol	12	47,83	7,20	43,50	6,05	41,75	6,97

Siber zorbalık ile ilişkin denencenin test edilmesi amacıyla, Siber Zorbalık Ölçeği'nden elde edilen puanlara göre, deney ve kontrol gruplarının ölçümler arası değişime bağlı olarak farklılaşp farklılaşmadığı iki faktörlü varyans analizi tekniğiyle incelenmiştir. Varyans analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Siber Zorbalık Ölçeği Ön Test, Son Test ve İzleme Testi Puanlarına İlişkin İki Faktörlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Eta kare (η^2)
Gruplar arası	1168,986	23				
Gruplar (Deney/Kontrol)	406,125	1	406,125	11,71	,02	.35
Hata	762,861	22	34,676			
Gruplar içi (Denekler)	4254,003	48				
Ölçümler arası (ön-son-izleme testi)	2100,78	2	1050,389	31,06	.00	.59
Grup*Ölçüm Etkileşimi	665,333	2	332,667	9,84	.00	.31
Hata	1487,89	44	33,816			

Tablo 2'de görüldüğü gibi deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların, Siber Zorbalık Ölçeği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi sonucunda, grup etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($F_{(1,22)}= 11,71$; $p<.05$). Buna göre deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların ön test, son test ve izleme ölçümleri arasında ayırım yapmaksızın, Siber Zorbalık Ölçeğinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasında anlamlı düzeyde bir fark bulunduğu söylenebilir.

Grup ayırımı yapılmaksızın deneklerin, ön test, son test ve izleme ölçümlerinden elde ettikleri puanların ortalamaları arasındaki farkın da anlamlı olduğu görülmüştür ($F_{(2,44)}=$

31,06; $p < .05$). Bu bulgu grup ayrımı yapılmadığında, katılımcıların siber zorbalık düzeylerinin deneysel işleme bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Ayrıca bu araştırma için önemli olan ortak etkinin (grup*ölçüm etkisinin), incelenmesi sonucunda elde edilen değer anlamlı olduğu görülmüştür ($F_{(2,44)} = 9,84$; $p < .05$). Bu bulgu deney ve kontrol gruplarındaki deneklerin ön test, son test ve izleme ölçümlerinde Siber Zorbalık Ölçeğinden elde ettikleri puanların değiştiğini göstermektedir. Tüm bu bulgular dikkate alındığında, araştırmada siber zorbalık ile ilgili öne sürülen temel denencenin doğrulandığı söylenebilir.

Gruplar arasında ölçümler boyunca siber zorbalık düzeyinde görülen değişimin %31 deneysel işlem tarafından açıklanabilmektedir ($\eta^2 = .31$). Varyans analizinden elde edilen bulgular, gruplar arasında ölçümlere bağlı olarak anlamlı bir farkın olduğunu ortaya koymuştur ($F_{(2,44)} = 9,84$; $p < .05$).

Bu farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla deney ve kontrol gruplarında bulunan katılımcıların siber zorbalık ölçeği ön test, son test ve izleme ölçümlerinden aldıkları puanların ortalamalarına bağlı olarak, gruplar arası ve ölçümler arası karşılaştırmalarına ilişkin Scheffe Testi değerleri Tablo 3’de verilmiştir. Tablo 3’de verilen Scheffe Testi sonuçları incelendiğinde, deney grubunun siber zorbalık ön test puan ortalamalarının ($\bar{X} = 51,41$) son test ($\bar{X} = 32,75$) ve izleme puan ortalamalarından ($\bar{X} = 34,67$), anlamlı bir derece de daha fazla olduğu bulunmuştur. Deney grubunun son test ortalaması ($\bar{X} = 32,75$) ile izleme testi ortalaması ($\bar{X} = 34,67$) arasında ise anlamlı bir fark tespit edilmemiştir ($p > .05$). Deney grubunun siber zorbalık ön test puan ortalamalarının ($\bar{X} = 51,41$) ile ($\bar{X} = 47,83$) kontrol grubunun ön test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Deney grubunun son test ortalamasının, ($\bar{X} = 32,75$) kontrol grubunun son test ortalamasından ($\bar{X} = 43,50$) anlamlı derecede düşük olduğu anlaşılmıştır. Deney grubunun izleme testi ortalamasının ($\bar{X} = 34,67$) kontrol grubunun izleme testi ortalamasından ($\bar{X} = 41,75$) anlamlı derecede düşük olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubunun ön test ortalaması ($\bar{X} = 47,83$) ile son test ($\bar{X} = 43,50$) ve izleme testi ortalaması ($\bar{X} = 41,75$) arasında ise anlamlı farklılık olmadığı gözlenmiştir ($p > .05$).

Tablo 3. Siber Zorbalık Ölçeği Puanlarının Gruplar Arası ve Ölçümler Arası Farklarına İlişkin Scheffe Testi Sonuçları

Gruplar	Test	Deney Grubu			Kontrol Grubu		
		Ön test	Son test	İzleme	Ön test	Son test	İzleme
Deney Grubu	Ön-test		18,67*	16,75*	3,58		
	Son test			-1,92		-10,75*	
	İzleme						-7,08*
Kontrol Grubu	Ön-test					4,33	6,08
	Son test						1,75
	İzleme						

*p<.05

III. Tartışma

Araştırmanın denencesi; “İnsani değerler yönelimli psiko-eğitim programına katılan bireylerin siber zorbalık düzeylerinde, bu programı almayan kontrol grubunda yer alan kişilere göre anlamlı derecede azalma olacak ve bu azalmanın uygulamaların tamamlanmasından iki ay sonra yapılacak izleme ölçümünde de devam edecektir” şeklinde belirtilmiştir.

Elde edilen bulgular, insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının uygulandığı grupta yer alan katılımcıların, siber zorbalık düzeyinin azaldığı ve bu azalmanın kalıcı olduğu, bu sonucun deneysel uygulamanın etkisinden kaynaklandığı söylenebilir. Diğer bir deyişle insani değerler psiko-eğitim programının, siber zorbalık davranışları azaltmada etkili bir yaklaşım olabileceği görülmüştür.

Bu bulgu, Tanrıkulu'nun (2013) gerçeklik terapisi yönelimli müdahale programının siber zorbaca davranışları azalttığı ve Doane'nin (2011) üniversite öğrencilerinde kısa süreli bir video programının siber zorbalık davranışları azalttığı araştırma sonuçları ile koşutluk göstermektedir.

Bu araştırmadan elde edilen bulgular, insani değerler psiko-eğitim programının, katılımcıların, sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük, hoşgörü gibi insani değerler konusunda farkındalık kazanmalarını ve bireylerin bilişim ve iletişim teknolojilerini başkalarına zarar vermeden sorumlu bir şekilde kullanmasını sağladığı şeklinde yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle katılımcıların, uygulama sürecinde kazandıkları sosyal ve duygusal farkındalıklar sonucu, olumsuz davranışlarını fark ettikleri ve bunları

azalttukları söylenebilir. Nitekim Hunt'un (1981), insani değerler eğitim programlarının öğrencilerin arkadaşlık ilişkileri, sorumluluk, çalışma, duygudaşlık kurma gibi davranışlar kazanımında etkili olduğu yolundaki araştırma bulgusu, bu sonuçla ile tutarlıdır (akt. Dilmaç, 2007).

Ayrıca bireylerin uygulanan program sonucunda siber zorbalık düzeyinin azalması, programın bireyin bilişim ve iletişim teknolojilerini kullanırken karşılaşılabilecekleri durumlardan haberdar olmalarını sağlaması, etik ve denetimli bilgisayar kullanmalarını özendirilmesi, empati kurma, çatışma çözme, etkili iletişim becerileri kazanma, doğru seçimler yapabilme ve seçimlerin sorumluluğunu alabilme konularında beceri kazandırmasından kaynaklanabilir.

Bunun yanı sıra uygulanan programın siber zorbalığın nedenlerini ortaya koyan araştırma sonuçlarıyla tutarlı oldukları görülmektedir. Araştırmacılar siber zorbalığın nedenleri olarak saldırganlık (Dilmaç, 2009; Hinduja ve Patchin, 2008), düşmanca duygular ve psikotik belirtiler (Arıca, 2009), öfke ile hareket etme (Willard, 2007), psikiyatrik destek alma (Sarak, 2012), empati düzeyinin düşük olması, (Peker ve diğerleri, 2012), ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar (Çetin, Peker, Eroğlu ve Çitemel, 2011), ilgi görme (Dilmaç, 2009), rekabet, onay alma ve akademik yeterlilik gibi dışsal öz-değer alanları (Eroğlu, 2011), intikam alma isteği ve zevk alma (Kowalski, Limber ve Agatston, 2008; Raskauskas ve Stoltz, 2007; Yaman ve Peker, 2012), güç ve kontrol kurma (Belsey, 2008), ilişkisel karşılıklı bağımlı benlik kurgusunun düşük olması (Çetin, Eroğlu, Peker, Akbaba, Pepsöy, 2012) olarak belirtmişlerdir. Siber zorbalığın nedenleri ile ilgili araştırma sonuçları incelendiğinde psiko-sosyal faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. İnsani-değerler yönelimli psiko-eğitim programının bu faktörlerle ilişkili olması, siber zorbalık davranışların azalmasını diğer bir nedeni olarak görülebilir.

Ayrıca bu araştırma sonucu alanyazındaki değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalarla aynı doğrultudadır (Aydın, 2008; Demir, 2008; Dilmaç, 1999, 2007; Keskinöğlü, 2008; Krop, 2006; Perry ve Winkensfeld, 2006). Yapılan çalışmalar incelendiğinde sorumluluk, yardımseverlik, adalet ve saygı değerlerini içeren eğitim programlarının hazırlandığı ve etkililiğinin test edildiği görülmüştür. Yine sorumluluk üstlenme, yardım etme ve paylaşma gibi birçok olumlu sosyal davranışı içeren özgeciliğin grupla psikolojik danışma ile kazandırılması (Akbaba, 1994) bu araştırma sonucunu ile paralellik göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Uygulanan insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık davranışları azaltmada etkili olduğu gözlenmiştir. Uygulanan insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerindeki etkisi ise ilk kez incelendiğinden genelleme yapmak için sadece bir grup üzerinde denemesi yeterli değildir. Bu programın farklı gruplarda ve farklı kişiler tarafından uygulanması programın kullanılabilirliğini artıracaktır.

Bu araştırma, Sakarya ili Adapazarı merkez ilçesinde milli eğitime bağlı bir Anadolu Lisesi'nde 9. ve 10. sınıfta öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Farklı ortaöğretim ve ilköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenciler üzerinde de benzer çalışmalar yaparak insani değerler yönelimli psiko-eğitim programının siber zorbalık üzerinde ne kadar etkili olduğu araştırılabilir.

Çalışma, zaman ve uygulama (okul imkânlarının sınırlı olması, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan sadece öğrencilere yönelik izin alınması gibi) açısından içerdiği sınırlılıklar nedeniyle sadece öğrencilerle yürütülen görece kısa süreli bir çalışmadır. Ancak bu tür davranış kazandırma programlarının ve müdahalelerinin uzun dönemli başarısı öğretmen, yönetici ve ebeveynlerin işbirliğini gerektirmektedir. Ebeveyn ve eğitimcilerin işbirliğini sağlamak, konuya ilişkin ortak bir anlayış oluşturmak, böylece uygulamada öğretmen ve ebeveynlerden kaynaklanan sorunları engellemek gerekmektedir.

Kaynakça

- Agatston, P.W.; Kowalski, R. ve Limber, S. (2007). "Student's Perspective on Cyber Bullying". *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 59-60.
- Akbaba, S. (1994). *Grupla Psikolojik Danışmanın Sosyal Psikolojik Bir Kavram Olan Özgeçelik Üzerindeki Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arıcak, O.T. (2009). "Psychiatric Symptomatology as a Predictor of Cyberbullying Among University Students". *Eurasian Journal of Educational Research*, 34, 167-184.
- Arıcak, T.; Siyahhan, S., Uzunhasanoğlu, A., Sarıbeyoğlu, S., Çıplak, S., Yılmaz, N. Memmedov, C. (2008). "Cyberbullying Among Turkish Adolescents." *CyberPsychology & Behavior*, 11(3), 253-262.
- Ayas, T. (2011). "Lise Öğrencilerinin Sanal Zorba ve Mağdur Olma Yaygınlığı." *11. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi*, 3-5 Ekim, İzmir.
- Aydın, Ö. (2008). *Sorumluluk ve Yardımseverlik Odaklı Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Belsey, B. (2007). "Cyberbullying: A Real and Growing Threat". *ATA Magazine*, 88(1), 14-21.
- Bhat, C. S. (2008). "Cyber Bullying: Overview and Strategies for School Counsellors, Guidance Officers, and All School Personnel". *Australian Journal of Guidance & Counselling*, 18(1), 53-66.
- Campbell, M. A. (2005). "Cyber-bullying: An Old Problem in a New Guise?" *Australian Journal of Guidance and Counseling*, 15, 68-76.

- Çetin, B., Eroğlu, Y., Peker, A., Akbaba, S. ve Pepsoy, S. (2012). “Ergenlerde İlişkisel-Karşılıklı Bağımlı Benlik Kurgusu, Siber Zorbalık ve Psikolojik Uyumsuzluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.” *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 637-653.
- Çetin, B.; Peker, A.; Eroğlu, Y. ve Çitemel, N. (2011). “Siber Zorbalığın Bir Yordayıcısı Olarak İlişkilerle İlgili Bilişsel Çarpıtmalar: Ergenler İçin Bir Ön Çalışma.” *International Online Journal of Educational Sciences*, 3(3), 1064-1080.
- Çetin, B.; Yaman, E. ve Peker, A. (2011). “Cyber Victim and Bullying Scale: A Study of Validity and Reliability”. *Computer & Education*, 57(4), 2261-2271.
- Dehue, F.; Bolman, C. ve Völlink, T. (2008). “Cyberbullying: Youngsters’ Experiences and Parental Perception”. *CyberPsychology & Behavior*, 11(2), 217-223.
- Demir, B. (2008). *Adalet ve Saygı İçerikli Karakter Eğitimi Programının 7. Sınıf Öğrencilerinin Ahlaki Olgunluk Düzeyine Etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dilmaç, B. (2009). “Sanal Zorbalığı Yordayan Psikolojik İhtiyaçlar: Lisans Öğrencileri İçin Bir Ön Çalışma”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(3), 1291-1325.
- Dilmaç, B. (2007). *Fen Lisesi Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimin Verilmesi ve İnsani Değerler Ölçeği İle Sinanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dilmaç, B. (1999). *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği İle Eğitimin Sinanması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dilmaç, B. ve Aydoğan, D. (2010). “Values as a Predictor of Cyber-bullying among Secondary School Students”. *International Journal of Social Sciences* 5 (3), 185-188.
- Doane, A.N. (2011). *Testing of a Brief Internet Cyberbullying Prevention Program in College Students*. (Unpublished Doctorate’s Thesis). ABD: Old Dominion University.
- Erdur-Baker, Ö. ve Topçu, Ç. (2008). “Siber Zorbalık.” Deryakulu, D. (Ed). *Bilişim Teknolojileri Öğretiminde Sosyo-Psikolojik Değişkenler*. Ankara: Maya Akademi.
- Erdur-Baker, Ö. ve Kavşut, F. (2007). “A New Face of Peer Bullying: Cyber Bullying”. *Journal of Euroasian Educational Research*, 27, 31-42.
- Eroğlu, Y. (2011). *Koşullu Öz-Değer Riskli İnternet Davranışları ve Siber Zorbalık/ Mağduriyet Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Hinduja, S. ve Patchin, J.W. (2008). "Cyberbullying: An Exploratory Analysis of Factors Elated to Offending and Victimization". *Deviant Behavior*, 29,129-156.
- Kowalski, R.M., Limber, S.P. ve Agatston, W.P (2008). *Cyber Bullying in the Digital Age*. USA: Blackwell Publishing Lt.
- Krop, E. H. (2006). *The Effects of a Cognitive-Moral Development Program on Inmates in a Correctional Educational Environment*. (Unpublished Doctorate's Thesis). USA: Viginia University,
- Patchin, J. W. ve Hinduja, S. (2006). "Bullies Move Beyond The School Yard: A Preliminary Look at Cyber Bullying". *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4(2), 148-169.
- Peker, A.; Eroğlu Y. ve Ada, Ş. (2012). "Ergenlerde Siber Zorbalığın ve Mağduriyetin Yordayıcılarının İncelenmesi." *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(2), 185-206.
- Perry, A.D. ve Wilkenfeld, B.S. (2006). "Using an Agenda Setting Model to Help Students Develop & Exercise Participatory Skills and Values." *Journal of Political Science Education*, 2, 303-312.
- Strom, P. ve Strom, R. (2005). "When Teens Turn Cyberbullies." *The Education Digest*, 71 (4), 35-41.
- Stys, Y. (2004). *Beyond The Schoolyard: Examining Electronic Bullying Among Canadian Youth*. (Unpublished Master's Thesis). Ontario: Carleton University.
- Tanrıkulu, T. (2013). *Siber Zorbalıkla İlgili Değişkenlerin İncelenmesi ve Gerçeklik Terapisi Yönelimli Bir Müdahale Programının Siber Zorbaca Davranışlar Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Willard, N.E. (2007). *Cyberbullying and Cyberthreats*. USA: Research Pres.
- Williams, K. R. ve Guerra, N. G. (2007). "Prevalence and Predictors of Internet Bullying". *Journal of Adolescent Health*, 41, 14-21.
- Yaman, E. ve Peker, A. (2012). "Ergenlerin Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyete İlişkin Algıları." *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 819-833.
- Ybarra, M. L. ve Mitchell, K. J. (2004). "Online Aggressor/Targets, Aggressors and Targets: A Comparison of Associated Youth Characteristics." *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45, 1308-1316.
- Ybarra, M., West, M.D. ve Leaf, P. (2007). "Examining The Overlap in Internet Harassment and School Bullying: Implications for School Intervention." *Journal of Adolescent Health*, 41, 42-50.